

Barn under 15 år som misstänks för brott

Sammanfattning

I betänkandet behandlas proposition 2009/10:105 Barn under 15 år som misstänks för brott samt en motion som väckts med anledning av propositionen.

I propositionen gör regeringen en översyn av de bestämmelser i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som avser brottsmisstänkta barn som inte fyllt 15 år. Ett övergripande syfte med de föreslagna ändringarna är att brott begångna av barn under 15 år ska utredas i större utsträckning och mer effektivt.

Förslagen innebär att polisen enligt en s.k. presumtionsregel alltid ska inleda en utredning när barn under 15 år misstänks för ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, vilket inkluderar bl.a. mord, dråp, grov misshandel, rån, våldtäkt och mordbrand samt försök, förberedelse och stämpling till dessa brott. Är det fråga om sådana brott införs också en möjlighet till kroppsbesiktning av barnet. Endast om särskilda skäl talar emot det ska en utredning kunna underlåtas.

Vidare ska polisen kunna utreda brott som inte omfattas av presumtionsregeln om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt intresse. Detta innebär att rent polisiära skäl kan leda till en utredning av brott, som exempelvis stöld och skadegörelse.

Polisen ska också kunna utreda brott som inte omfattas av presumtionsregeln om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett enskilt intresse. Det införs alltså en möjlighet att utreda brott som inneburit en allvarlig integritetskränkning för målsäganden, t.ex. misshandel som inte är grov och sexualbrott som inte utgör våldtäkt, eller som inneburit stor ekonomisk skada för målsäganden, t.ex. skadegörelse som förorsakat omfattande skador.

Vid misstanke om andra brott ska socialnämnden hos polisen begära att en utredning om brottet ska inledas, om socialnämnden bedömer att en sådan kan antas ha betydelse för att avgöra socialtjänstens insatser för barnet. Vid denna bedömning ska särskilt beaktas om det är fråga om brott

som äventyrar den unges hälsa och utveckling eller om brottet är ett led i en upprepad brottslighet av den unge. Det ställs vidare högre krav på socialtjänsten att närvara vid polisförhör.

För att understryka vikten av att en utredning bedrivs med särskild skyndsamtighet införs en tidsfrist på tre månader inom vilken en utredning ska vara avslutad. Möjligheten att förordna juridiskt biträde för den unge utvidgas.

En möjlighet att vidta tvångsvisa drogtester av barn under 15 år som misstänks för att olovligen ha brukat narkotika införs.

Konstitutionsutskottet och socialutskottet har yttrat sig över propositionen.

Justitieutskottet tillstyrker propositionen och avstyrker motionen.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2010.

I betänkandet finns 1 reservation (s, v, mp).

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Utskottets förslag till riksdagsbeslut	4
Redogörelse för ärendet	5
Ärendet och dess beredning	5
Propositionens huvudsakliga innehåll	5
Utskottets överväganden	7
Barn under 15 år som misstänks för brott	7
Reservation	15
Barn under 15 år som misstänks för brott (s, v, mp)	15
<i>Bilaga 1</i>	
Förteckning över behandlade förslag	17
Propositionen	17
Följdmotionen	17
<i>Bilaga 2</i>	
Regeringens lagförslag	18
<i>Bilaga 3</i>	
Reservanternas lagförslag	25
<i>Bilaga 4</i>	
Konstitutionsutskottets yttrande	26
<i>Bilaga 5</i>	
Socialutskottets yttrande	31

Utskottets förslag till riksdagsbeslut

Barn under 15 år som misstänks för brott

Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Därmed bifaller riksdagen proposition 2009/10:105 och avslår motion 2009/10:Ju9.

Reservation (s, v, mp)

Stockholm den 27 maj 2010

På justitieutskottets vägnar

Thomas Bodström

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Thomas Bodström (s), Inger Davidson (kd), Henrik von Sydow (m), Krister Hammarbergh (m), Margareta Persson (s), Ulrika Karlsson i Uppsala (m), Elisebeht Markström (s), Karl Gustav Abramsson (s), Inge Garstedt (m), Christer Adelsbo (s), Helena Bouveng (m), Lena Olsson (v), Kerstin Haglö (s), Anders Hansson (m), Kjell Eldensjö (kd), Max Andersson (mp) och Helena Bargholtz (fp).

Redogörelse för ärendet

Ärendet och dess beredning

Regeringen beslutade den 15 november 2007 att ge en särskild utredare i uppdrag (dir. 2007:151) att göra en översyn av de bestämmelser i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, förkortad LUL, som avser brottsmisstänkta barn som inte fyllt 15 år vid tidpunkten för den brottsliga gärningen. Utredningen antog namnet Barnbrottsutredningen.

Utredningen redovisade den 10 december 2008 sitt uppdrag i betänkandet Barn som misstänks för brott (SOU 2008:111). Betänkandet har remissbehandlats. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr Ju2008/10424/Å).

Regeringens förslag till riksdagsbeslut återfinns i *bilaga 1*. Regeringens lagförslag finns i *bilaga 2*.

Lagrådet har granskat lagförslagen och i huvudsak godtagit dem. Lagrådet har dock avstyrkt förslaget om kroppsbesiktning i form av drogtest samt haft synpunkter bl.a. på förslaget om juridiskt biträde. Lagrådet har även föreslagit vissa ändringar av språklig eller lagteknisk karaktär.

En motion har väckts med anledning av propositionen. Förslaget i motionen återges i *bilaga 1*.

Justitiekottet har berett konstitutionsutskottet och socialutskottet tillfälle att yttra sig över propositionen och motionen. Yttrandena återges i *bilagorna 4 och 5*.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen gör regeringen en översyn av de bestämmelser i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som avser brottsmisstänkta barn som inte fyllt 15 år.

Ett övergripande syfte med de föreslagna ändringarna är att brott begångna av barn under 15 år ska utredas i större utsträckning och mer effektivt.

Polisen ska enligt en s.k. presumtionsregel alltid inleda en utredning när barn under 15 år misstänks för ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, vilket inkluderar bl.a. mord, dråp, grov misshandel, rån, våldtäkt och mordbrand samt försök, förberedelse och stämpling till dessa brott. Är det fråga om sådana brott införs också en möjlighet till kroppsbesiktning av barnet. Endast om särskilda skäl talar emot det ska en utredning kunna underlåtas.

Vidare ska polisen kunna utreda brott som inte omfattas av presumptionsregeln om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt intresse. Detta innebär att rent polisiära skäl kan leda till en utredning av brott som exempelvis stöld och skadegörelse.

Polisen ska också kunna utreda brott som inte omfattas av presumptionsregeln om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett enskilt intresse. Det införs alltså en möjlighet att utreda brott som inneburit en allvarlig integritetskränkning för målsäganden, t.ex. misshandel som inte är grov och sexualbrott som inte utgör våldtäkt, eller som inneburit stor ekonomisk skada för målsäganden, t.ex. skadegörelse som förorsakat omfattande skador.

Vid misstanke om andra brott ska socialnämnden hos polisen begära att en utredning om brottet ska inledas om socialnämnden bedömer att en sådan kan antas ha betydelse för att avgöra socialtjänstens insatser för barnet. Vid denna bedömning ska särskilt beaktas om det är fråga om brott som äventyrar den unges hälsa och utveckling eller om brottet är ett led i en upprepad brottslighet av den unge. Även utan en begäran från socialnämnden ska polisen kunna hålla förhör med den unge och vidta andra brådskande åtgärder. Det ställs vidare högre krav på socialtjänsten att närvara vid polisförhör. Socialtjänsten ska kunna utebli från förhör i utredningar de själva initierat och i utredningar som inleds med stöd av den s.k. presumptionsregeln endast om det föreligger särskilda skäl.

För att understryka vikten av att en utredning bedrivs med särskild skyndsamtet införs en tidsfrist på tre månader inom vilken en utredning ska vara avslutad.

En möjlighet att vidta tvångsvisa drogtestar av barn under 15 år som misstänks för att olovligen ha brukat narkotika införs.

Möjligheten att förordna juridiskt biträde för den unge utvidgas.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2010.

Utskottets överväganden

Barn under 15 år som misstänks för brott

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen antar regeringens lagförslag och avslår en motion med begäran om avslag på den del av lagförslaget som avser möjligheten till kroppsbesiktning i form av drogtest på barn som är skäligen misstänkt för att före 15 års ålder olovligen ha brukat narkotika.

Jämför reservation (s, v, mp).

Propositionen

I propositionen gör regeringen en översyn av de bestämmelser i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som avser brottsmisstänkta barn som inte fyllt 15 år. Utgångspunkten för de förslag som regeringen lämnar med anledning av översynen är att ansvaret för samhällets åtgärder mot unga lagöverträdare även i fortsättningen i första hand ska vila på socialtjänsten. Samtidigt bör, enligt regeringen, fler brott av unga utredas och befogenheterna att använda tvångsmedel mot unga utökas. Fler utredningar ökar förutsättningarna för att socialtjänsten ska ha bästa möjliga underlag i sina bedömningar. Utökade befogenheter att använda tvångsmedel skapar en reell möjlighet att bedriva dessa utredningar effektivt.

Mot denna bakgrund lämnar regeringen i propositionen förslag till lagändringar som medför ökade förutsättningar för polisen att inleda utredning av brott som barn under 15 år misstänks för. En presumtion för att inleda utredning införs vid allvarliga brott, dvs. brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år samt försök, förberedelse och stämpling till sådana brott. Vidare föreslås bl.a. att polisen ska kunna utreda brott som inte omfattas av presumtionsregeln om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller ett enskilt intresse. Bestämmelsen som ger möjlighet att vid misstanke om andra brott inleda en utredning för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge förtydligas. Vidare lämnar regeringen förslag om bl.a. socialtjänstens och vårdnadshavares medverkan, om en utvidgning av möjligheten att förordna juridiskt biträde för den unge och om att det ska införas en tidsfrist på tre månader inom vilken en utredning ska vara avslutad.

I propositionen behandlas vidare frågan om vilka tvångsmedel som ska få användas mot brottsmisstänkta barn under 15 år. När det gäller frågan om kroppsbesiktning redogör regeringen i propositionen (s. 17 f.) för bestämmelsen i 2 kap. 6 § regeringsformen om att varje medborgare gentemot det allmänna är skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp. Denna

rättighet kan begränsas genom lag (2 kap. 12 § regeringsformen). Begränsningar får göras endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som föranlett dem.

Mot bakgrund av hur de integritetsskyddande bestämmelserna i regeringsformen är utformade anses fyra allmänna principer gälla för användande av tvångsåtgärder mot enskilda. Legalitetsprincipen innebär att sådana tvångsåtgärder som t.ex. kroppsligt ingrepp inte får företas utan att det föreligger ett uttryckligt stöd i lag. Ändamålsprincipen innebär att en myndighets befogenhet att använda tvångsmedel ska vara bunden till det ändamål för vilket tvångsmedlet har beslutats. Behovsprincipen innebär att en tvångsåtgärd inte får företas, om det inte är nödvändigt med hänsyn till syftet med åtgärden. Om flera alternativa medel står till buds för att uppnå det eftersträfvade målet ska det medel väljas som innebär minsta möjliga intrång i den enskildes frihet och rätt. Proportionalitetsprincipen innebär att ett tvångsmedel får tillgripas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Tvångsåtgärden ska alltså i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden. Proportionalitetsprincipen kommer till direkt uttryck i lagtexten rörande de olika tvångsmedlen i 24–28 kap. rättegångsbalken.

Efter en genomgång av tillämpliga tvångsmedel mot brottsmisstänkta barn under 15 år föreslår regeringen att det ska införas en möjlighet till kroppsbesiktning, vilket inte är tillåtet enligt gällande reglering i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Kroppsbesiktning ska kunna företas mot barnet då det är fråga om sådana allvarliga brott som alltid ska medföra att en utredning inleds enligt den föreslagna presumptionsregeln. För kroppsbesiktning ska gälla att det är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet.

Regeringen anför i propositionen att kroppsbesiktning många gånger kan vara ett verkningsfullt tvångsmedel för att klarlägga omständigheterna kring ett brott som ett barn är misstänkt för. För att en utredning som inleds med stöd av den föreslagna presumptionen ska kunna bedrivas så effektivt som möjligt och i största möjliga utsträckning klarlägga omständigheterna kring brottet bedömer regeringen att det finns behov av att använda kroppsbesiktning. Detta behov ska ställas mot det intrång i den personliga integriteten som åtgärden innebär för den unge. Genom att begränsa möjligheten till kroppsbesiktning till enbart sådan särskilt allvarlig brottslighet som avses, genom förtydligandet om att det måste vara av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet och genom tillämpningen av proportionalitetsprincipen i rättegångsbalken, finner regeringen, sammanfattningsvis, att integritetsskyddsintresset får anses vara väl tillgodosett. Utöver detta förstärks integritetsskyddet ytterligare genom närmare bestämmelser om hur en kroppsbesiktning får utföras.

I propositionen föreslår regeringen vidare att kroppsbesiktning i form av drogtest ska kunna företas mot ett barn som är skäligen misstänkt för att före femton års ålder olovligen ha brukat narkotika, om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser. Sådan kroppsbesiktning ska beslutas av åklagare.

Regeringen anför att socialtjänstens insatser vad avser barn och ungdomar som missbrukar narkotika som huvudregel ska ske under frivilliga former i samförstånd med barn och föräldrar. I den övervägande delen av de fall där barn misstänks för att ha brukat narkotika är det enligt socialtjänsten vanligen inga svårigheter att få till stånd ett fungerande samarbete med barnet och vårdnadshavarna för insatser på frivillig väg. Enligt regeringens mening står det dock klart att den grupp av barn som är i störst behov av socialtjänstens insatser inte alltid nås av frivilliga åtgärder. Beträffande denna grupp finns det enligt regeringens mening mycket som talar för att socialtjänsten skulle kunna arbeta mer aktivt om det fanns en möjlighet till tvångsvisa drogtest. Regeringen anser att de åtgärder som för närvarande kan vidtas av sociala myndigheter inte är tillräckliga för att samhället så tidigt som möjligt ska kunna upptäcka barn och ungdomar som missbrukar narkotika.

Behovet av att införa tvångsvisa drogtest måste vägas mot det intrång i den personliga integriteten som åtgärderna innebär för den unge. Ett par remissinstanser, däribland juridiska fakulteten vid Lunds universitet, har ställt sig kritiska till utredningens förslag i denna del mot bakgrund bl.a. av den integritetskränkning som tvångsvisa drogtest innebär.

Lagrådet har avstyrkt förslaget. Lagrådet har anförts att drogtest genom urinprov upplevs som mycket integritetskränkande och att det vid den intresseavvägning som ska göras enligt proportionalitetsprincipen bör beaktas att olovligt bruk av narkotika har ett lågt straffvärde. Dessutom har Lagrådet uttryckt oro för att drogtesterna kan komma att användas represivt. Mot denna bakgrund har Lagrådet ansett att förslaget om tvångsvisa drogtest inte uppfyller de krav som proportionalitetsprincipen ställer och att paragrafen bör utgå.

I propositionen anför regeringen att det bakomliggande syftet med de nu tillåtna tvångsmedlen är brottsutredande. De används främst för polisiära behov. Kroppsbesiktning vid misstanke om ringa narkotikabrott, som förslaget nu gäller, ska enligt regeringen i och för sig göras för att klarlägga om den unge olovligen brukat narkotika, men det bakomliggande syftet med kroppsbesiktningen är att värna om barnets hälsa och utveckling. Vidare anför regeringen följande (s. 56).

Den integritetskränkning som ett drogtest innebär måste i detta sammanhang ställas mot risken för ett långvarigt och allvarligt missbruk. Åtgärden bör endast få vidtas för att behovet av socialtjänstens insatser avseende den unge ska kunna bedömas. Ett positivt drogtest kan vidare bidra till att såväl barnet som föräldrarna tydligare ser allvaret i situationen och inleder en frivillig vård. Vidare har barn generellt sett en sämre kapacitet än vuxna att bedöma följderna av sitt handlande. Samhället måste därför anses ha ett större ansvar för att förhindra narkoti-

kamissbruk hos barn än hos vuxna. Eftersom omsorgen om barnets hälsa och utveckling utgör det övergripande syftet med tvångsvisa drogtestar anser regeringen, i motsats till Lagrådet, att inte avgörande vikt kan fästas vid att olovligt bruk av narkotika har ett lågt straffvärde.

Sammantaget anser regeringen att intresset att förhindra narkotikamissbruk hos barn, med de konsekvenser ett sådant bruk har för barnets hälsa och utveckling, uppväger det integritetsintrång som tvångsvisa drogtestar innebär, och till skillnad från Lagrådet anser regeringen att förslaget uppfyller de krav som proportionalitetsprincipen ställer.

Mot bakgrund av att åtgärden ska kunna vidtas bara om det är nödvändigt för att avgöra behovet av stödjande insatser till barnets bästa gör regeringen bedömningen att förslaget inte kommer i konflikt med barnkonventionen.

Det bör enligt regeringen inte ställas krav på att socialtjänsten har lämnat sitt medgivande för att ett drogtest ska kunna tas på någon som är under 15 år och som misstänks för att olovligen ha brukat narkotika. Regeringen framhåller dock att det självfallet kan vara av stort värde att socialtjänsten kontaktas redan inför ett drogtest för att ges tillfälle att lämna eventuell information om den unge. Samtidigt understryker regeringen att socialtjänstens behov av att få veta om den unge missbrukar narkotika ska vara en avgörande faktor för om en sådan åtgärd ska vidtas.

Några remissinstanser, bl.a. juridiska fakulteten vid Lunds universitet, har hyst farhågor om att drogtesterna kan komma att användas repressivt och slentrianmässigt. Också Lagrådet har, som framgått ovan, uttryckt oro för att drogtestar kommer att användas som ett repressivt instrument. I denna del anför regeringen att åklagaren inför beslutet om drogtest ska göra en förhandsbedömning av om socialtjänsten kan ha behov av ett drogtest för att bedöma vilka insatser som bör vidtas för barnet i fråga. Detta innebär enligt regeringen att möjligheten att utföra tvångsvisa drogtestar ska tillämpas med urskiljning. Det får aldrig bli fråga om rutinmässiga tester i repressivt syfte. Ett drogtest får endast tas efter noggrant övervägande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Riskerna för att tvångsmedlet inte ska få den restriktiva tillämpning som avsetts torde enligt regeringen minska om den beslutande myndigheten är en annan än den verkställande. Genom att beslut fattas av åklagare i stället för av polis skapas vidare goda förutsättningar för en enhetlig praxis eftersom en rättstillämpning som styrs av en myndighet med färre beslutsfattare har större chanser att bli enhetlig.

Den självklara utgångspunkten vid både beslutet om och verkställandet av drogtesterna är barnets bästa. Vidare anför regeringen att proportionalitetsprincipen i 28 kap. 3 a § rättegångsbalken bör gälla, dvs. att ett drogtest får tas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den unge eller något annat motstående intresse. Bestämmelsen om att en kroppsbesiktning inte får utföras så att den undersökte riskerar framtida ohälsa eller skada i 28 kap. 12 § andra stycket rättegångsbalken ska självfallet gälla.

Slutligen lämnar regeringen förslag om bl.a. att den unge som ska drogtestas ska få hållas kvar, om vem som ska få verkställa eller bevittna drogtest genom lämnande av urinprov samt om underrättelser till socialnämnd och vårdnadshavare. Utformningen av bestämmelsen innebär att det inte i lagtexten slås fast vilka metoder för drogtest som får användas.

Motionen

I motion Ju9 (s, v, mp) begärs att riksdagen ska avslå regeringens förslag om att ge polisen möjlighet att ta drogtest tvångsvis på barn under 15 år. Motionärerna anser att det är viktigt att tidigt upptäcka och kunna göra tidiga insatser för unga som missbrukar. Motionärerna anser dock att regeringen lägger för stort fokus på polisens möjligheter att ta drogtest tvångsvis. Vidare anför motionärerna att om regeringen trots starka skäl mot tvångsvis drogtestning ändå menar att sådan ska införas borde den kunna visa starka skäl för detta, men några sådana finns inte i propositionen. Det finns också en risk att polisen kommer att överutnyttja möjligheterna att ta drogtest. Motionärerna delar bl.a. Lagrådets uppfattning att tvångsvisa drogtest på det sätt regeringen föreslår är fel väg att gå.

Konstitutionsutskottets ställningstagande

Utskottet begränsar sitt ställningstagande till om förslaget om tvångsvisa drogtest av barn under 15 år (36 b §) är förenligt med RF.

Inledningsvis kan utskottet konstatera att drogtest av det slag som föreslås är att betrakta som påtvingat kroppsligt ingrepp i RF:s mening. Förslaget innebär således en inskränkning av det fri- och rättighetsskydd som föreskrivs i 2 kap. 6 § RF. För att en sådan inskränkning ska få göras krävs enligt 2 kap. 12 § andra stycket bl.a. att den inte går utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den. Frågan utskottet här har att ta ställning till är om förslaget är förenligt med denna proportionalitetsprincip i RF.

Som framgått ovan har Lagrådet haft invändningar mot förslaget. Utskottet kan för sin del notera att det i propositionen görs en intresseavvägning mellan att förhindra narkotikamissbruk hos barn, med de konsekvenser ett sådant bruk har för barnets hälsa och utveckling, och det integritetsintrång som tvångsvisa drogtest innebär. Vidare kan utskottet notera att förslaget innebär att beslut om tvångsvis drogtest ska fattas av åklagare, som inför varje sådant beslut ska iakttä en proportionalitetsprincip. Av detta följer att drogtest endast får tas om skälen för åtgärden i det enskilda fallet uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den unge eller något annat motstående intresse. Enbart det att en person under 15 år misstänks vara drogpåverkad är enligt förslaget inte tillräckligt för att ett drogtest ska få tas, utan testet måste bedömas vara nödvändigt för att man

ska kunna avgöra behovet av socialtjänstens insatser. I propositionen omnämns flera situationer när drogtest inte får tas trots att det finns skäligen misstanke om olovligt narkotikabruk (s. 71 f.).

Den intresseavvägning regeringen gör i propositionen tillsammans med kravet på att en proportionalitetsbedömning ska göras av åklagare inför varje beslut om drogtest innebär sammantaget att utskottet inte har några invändningar beträffande förslaget förenlighet med proportionalitetsprincipen i RF. Denna utskottets bedömning grundas på att möjligheten till tvångsvisa drogtest utnyttjas på det restriktiva sätt som beskrivs i propositionen. Bland andra Lagrådet har uttryckt oro för att drogtester kommer att användas som ett repressivt instrument. En sådan utveckling skulle enligt utskottet på ett väsentligt sätt rubba grunden för den bedömning som nu görs. Enligt utskottet finns anledning att framdeles noga följa rättstillämpningen, och visar det sig att möjligheten till drogtest utnyttjas på ett icke avsett sätt bör förutsättas att regeringen återkommer till riksdagen med nödvändiga förslag.

Av det anförda följer att utskottet inte delar den uppfattning som framförs i motion 2009/10:Ju9 (s, v, mp) avseende tvångsvisa drogtester av barn under 15 år. Motionen avstyrks därför i denna del.

Socialutskottets ställningstagande

Utifrån de aspekter socialutskottet har att beakta ställer sig utskottet bakom huvuddragen i propositionen.

När det gäller tvångsvisa drogtester delar utskottet regeringens bedömning att intresset att förhindra narkotikamissbruk hos barn, med de konsekvenser ett sådant bruk har för barnets hälsa och utveckling, uppväger det integritetsintrång som sådana drogtester innebär. Förslaget uppfyller de krav som proportionalitetsprincipen ställer. Mot bakgrund av att åtgärder ska kunna vidtas bara om det är nödvändigt för att avgöra behovet av stödjande insatser till barnets bästa, bedöms förslaget inte heller komma i konflikt med barnkonventionen.

Socialutskottet anser att propositionen bör tillstyrkas och motionen avstyrkas.

Justitieukskottets ställningstagande

De bestämmelser i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som rör barn under 15 år har inte varit föremål för någon samlad översyn sedan början av 1980-talet. Behovet av en sådan genomgripande översyn har framförts av bl.a. 1998 års utredning om handläggning av ungdomsmål. Utskottet välkomnar att en sådan översyn nu har genomförts.

Utskottet delar regeringens bedömning att ansvaret för samhällets åtgärder mot unga lagöverträdare även i fortsättningen i första hand ska vila på socialtjänsten. Avsikten är således inte att anlägga ett mera renodlat straffrättsligt synsätt på brott begångna av barn under 15 år. Även i fortsätt-

ningen bör det primära syftet med en utredning av brott som begåtts av barn under 15 år vara att klarlägga behovet av sociala insatser. Utskottet delar vidare regeringens uppfattning att detta inte är oförenligt med en reform som tar sikte på att fler brott av unga ska utredas. Om fler utredningar görs ökar socialtjänstens förutsättningar att få ett så bra underlag som möjligt för sina bedömningar. Den grundläggande tanken att behovet av sociala insatser ska vara primärt styrande är enligt utskottets mening inte heller oförenlig med ett mera uttalat hänsynstagande även till andra aspekter, t.ex. målsägandens intresse av att brottet blir utrett. Att utredningarna bedrivs mer effektivt, t.ex. genom utökade befogenheter att använda tvångsmedel, står inte heller det i strid med tanken att behovet av sociala insatser ska vara primärt styrande för att en utredning ska ske.

Principen att ansvaret i första hand ska vila på socialtjänsten utgår bl.a. från principen om barnets bästa. Ett huvudsakligt syfte med ändringarna är att förbättra socialtjänstens underlag för bedömningen av vilka stödande insatser som behöver sättas in i förhållande till barn som begår brott. Mot denna bakgrund anser utskottet att en utökad utredningsskyldighet och en utvidgning av befogenheterna att använda tvångsmedel är förenlig med barnkonventionen.

Utifrån de aspekter som socialutskottet har att beakta har också socialutskottet ställt sig bakom huvuddragen i propositionen.

Justitieutskottet delar regeringens bedömning om när en utredning ska inledas i de fall ett barn under 15 år misstänks för ett brott. Vid sidan av den föreslagna presumptionsregelns tillämpningsområde finns det som regeringen anför situationer där det med hänsyn till ett allmänt intresse kan finnas behov av att utreda mindre allvarlig brottslighet. För att brottsoffrens intressen ska kunna tas till vara är det också av stor vikt att polisen i större utsträckning än vad som nu sker utreder brott som begås av barn under 15 år och att de som misstänks för brott hörs som ett led i utredningarna. Också i övrigt anser utskottet att förslagen till lagändringar som rör förutsättningarna för att inleda en utredning av brott som barn under 15 år misstänks för är väl avvägda och lämpligt utformade.

När det gäller frågan om tvångsmedel mot brottsmisstänkta barn under 15 år ställer sig utskottet bakom regeringens förslag att införa en möjlighet till kroppsbesiktning vid sådan allvarlig brottslighet som omfattas av presumptionen för att alltid inleda utredning. För att en utredning som inleds med stöd av den föreslagna presumptionen ska kunna bedrivas så effektivt som möjligt och i största möjliga utsträckning klarlägga omständigheterna kring brottet bedömer således också utskottet att det finns behov av att använda kroppsbesiktning. Genom den intresseavvägning som regeringen gör i propositionen tillsammans med bestämmelsens utformning bedömer utskottet att integritetsskyddsintresset får anses vara väl tillgodosett.

Vidare delar utskottet regeringens bedömning när det gäller behovet av att tvångsvis kunna drogtesta barn under 15 år. Även om ringa narkotikabrott inte kan betraktas som ett allvarligt brott sett till straffskalan, innebär

brottet att barnets fysiska och psykiska hälsa på ett allvarligt sätt äventyras. Denna typ av brottslighet är dessutom förenad med risker för att barnet utvecklar ett kriminellt beteende, vars konsekvenser barnet saknar förmåga att överblicka. Som regeringen anför är de åtgärder som för närvarande kan vidtas av sociala myndigheter inte tillräckliga för att samhället så tidigt som möjligt ska kunna upptäcka barn och ungdomar som missbrukar narkotika.

Den intresseavvägning som regeringen gör i propositionen tillsammans med kravet på att en proportionalitetsbedömning ska göras av åklagare inför varje beslut om drogtest innebär sammantaget att konstitutionsutskottet inte har några invändningar beträffande förslaget förenlighet med proportionalitetsprincipen i regeringsformen. Också socialutskottet har ansett att förslaget uppfyller de krav som proportionalitetsprincipen ställer. Justitieutskottet ansluter sig till denna bedömning. Vidare instämmer justitieutskottet i konstitutionsutskottets uppfattning att denna bedömning grundas på att möjligheten till tvångsvisa drogtest utnyttjas på det restriktiva sätt som beskrivs i propositionen.

Bland andra Lagrådet har uttryckt oro för att drogtester kommer att användas som ett repressivt instrument. En sådan utveckling skulle, som konstitutionsutskottet anför, på ett väsentligt sätt rubba grunden för den bedömning som nu görs. Det finns anledning att framdeles noga följa rättstillämpningen, och visar det sig att möjligheten till drogtest utnyttjas på ett icke avsett sätt förutsätter justitieutskottet, i likhet med konstitutionsutskottet, att regeringen återkommer till riksdagen med nödvändiga förslag.

Justitieutskottet vill här framhålla att en första förutsättning för att kroppsbesiktning i form av drogtester ska kunna komma i fråga är att det finns en misstanke om ringa narkotikabrott i form av eget bruk, vilken ska vara underbyggd av objektiva omständigheter av sådan tyngd att det föreligger skälig misstanke. Ett drogtest får vidare endast tas om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser avseende barnet i fråga. Vid bedömningen av om det är nödvändigt att ta ett prov bör, som framhålls i propositionen (s. 72), en samlad bedömning göras av barnets och vårdnadshavarens uppgifter samt övriga omständigheter.

Mot bakgrund av att åtgärden ska kunna vidtas bara om det är nödvändigt för att avgöra behovet av stödjande insatser till barnets bästa delar justitieutskottet socialutskottets bedömning att förslaget inte kommer i konflikt med barnkonventionen.

När det slutligen gäller den närmare regleringen av hur drogtester ska genomföras anser justitieutskottet att denna får anses vara lämpligt utformad.

Av det anförda följer att utskottet inte delar den uppfattning som framförs i motionen.

Sammanfattningsvis anser justitieutskottet att propositionen bör tillstyrkas och motionen avstyrkas.

Reservation

Utskottets förslag till riksdagsbeslut och ställningstaganden har föranlett följande reservation.

Barn under 15 år som misstänks för brott (s, v, mp)

av Thomas Bodström (s), Margareta Persson (s), Elisebeht Markström (s), Karl Gustav Abramsson (s), Christer Adelsbo (s), Lena Olsson (v), Kerstin Haglö (s) och Max Andersson (mp).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut borde ha följande lydelse:

Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare utom såvitt avser 36 b § som avslås och med de ändringar i lydelsen av 36 c–36 e §§ som framgår av reservanternas förslag i bilaga 3. Därmed bifaller riksdagen motion 2009/10:Ju9 och bifaller delvis proposition 2009/10:105.

Ställningstagande

Vi står för en politik som agerar kraftfullt mot brottsligheten och brottslighetens orsaker. Vi menar att varje människa har ett tydligt personligt ansvar för sina handlingar. När brott begås är det viktigt att samhället reagerar snabbt och att det finns tydlighet i samhällets reaktioner. Men reaktionerna mot brott måste vara kloka och sträva efter att leda till minskad framtida brottslighet, i synnerhet när det gäller ungdomar som begår brott. Det mest effektiva sättet att bekämpa brottslighet är att se till att den aldrig inträffar.

Regeringen har föreslagit att polisen ska ges möjlighet att tvångsvis drogtesta barn och ungdomar under 15 år.

Att bekämpa droger är kanske en av de allra viktigaste åtgärderna för att förhindra utslagning och kriminalitet. Därför är det viktigt med tidigt upptäckande och tidiga insatser mot unga som missbrukar. Samtidigt är det mycket viktigt på vilket sätt vuxna tar sig an drogproblematiken hos barn. Att bygga förtroende är oerhört viktigt. Därför arbetar ledande experter i dag som exempelvis Maria Ungdom i Stockholm med att ta drogtestar på barn under medverkan av vårdnadshavarna och socialtjänsten. Föräldrars medverkan är ofta en nyckelfaktor. Droganvändning är ofta bara en del av en större problematik för dessa barn. Det är nästan alltid nödvändigt att analysera barnens hela situation och stötta dem inom ett flertal områden. Tyvärr väljer regeringen i sitt förslag att lägga alltför stort fokus på polisens möjligheter att ta drogtestar tvångsvis. Sådana drogtestar på barn riskerar att leda helt fel. I stället för att uppmärksamma och lösa

problem riskerar tvångsvisa drogtester istället att dölja problemen och förlänga tiden till nödvändiga insatser. Flera substanser ger inte utslag i drogtester. Unga som använder sig av droger är inte heller sällan förslagna vad gäller olika strategier för att dölja droganvändande. Ger inte drogtesten något utslag kan både föräldrar och socialtjänst invaggas i en falsk säkerhet som kan få allvarliga konsekvenser för den unge eftersom det därmed riskerar att bli ännu senare upptäckter och att man missar de bakomliggande problemen, till exempel psykisk ohälsa. Det finns även risk för att polisen kommer att överutnyttja möjligheterna att ta drogtester när de inte behöver ha kontakt med vårdnadshavare eller socialtjänst. Ett sådant överutnyttjande riskerar i sin tur minska ungas förtroende för vuxenvärlden och därmed deras vilja att både söka och ta emot hjälp.

Regeringen borde kunna visa starka skäl för att tvångsvisa drogtester ska tillämpas på det sätt som föreslås, men några sådana skäl redovisas inte. Vi menar därför såsom flera tunga remissinstanser och Lagrådet att tvångsvisa drogtester på det sätt regeringen föreslår är fel väg att gå.

Riksdagen bör därför avslå förslaget om att införa en möjlighet att tvångsvisa drogtesta barn under 15 år.

BILAGA 1

Förteckning över behandlade förslag

Propositionen

Proposition 2009/10:105 Barn under 15 år som misstänks för brott:

Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Följdmotionen

2009/10:Ju9 av Thomas Bodström m.fl. (s, v, mp):

Riksdagen avslår regeringens förslag om att ge polisen möjlighet att ta drogtester tvångsvis på barn under 15 år.

BILAGA 2

Regeringens lagförslag

Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

dels att 31–34 och 36–38 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det i lagen ska införas sex nya paragrafer, 36 a–36 f §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott får utredning rörande brottet inledas.

1. om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge,

2. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt

31 §¹

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott ska en utredning om brottet inledas, om inte särskilda skäl talar emot det.

På begäran av socialnämnden får en utredning om brott även inledas i andra fall avseende någon som inte har fyllt femton år, om socialnämnden bedömer att utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Vid denna bedömning ska det särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling eller om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet begången av den unge.

I andra fall än som avses i första och andra styckena får en utredning om brott inledas avseende någon som inte har fyllt femton år

1. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt

femton år har tagit del i brottet,

3. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet, eller

4. om det *annars* är av särskild vikt att en utredning äger rum.

Har den unge inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl.

femton år har tagit del i brottet,

2. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet *eller som kan bli föremål för förverkande*, eller

3. om det *av andra skäl* är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse.

Har den unge inte fyllt tolv år får en utredning *enligt andra eller tredje stycket* inledas endast om det finns synnerliga skäl.

32 §²

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6-12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken *skall* i tillämpliga delar gälla *beträffande* sådan utredning som avses i 31 §.

En utredning som avses i 31 § *skall* bedrivas med särskild skyndsamhet.

Utredningen *skall*, om det inte möter hinder, ledas av en åklagare eller polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften.

Har den unge tidigare varit föremål för utredning enligt 31 §, *skall* om möjligt samma åklagare och polismän anlitas för den nya utredningen.

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6-12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken *ska* i tillämpliga delar gälla *för en* sådan utredning som avses i 31 §.

En utredning som avses i 31 § *ska* bedrivas med särskild skyndsamhet och *avslutas så snart det kan ske*. Utredningen får inte pågå längre tid än tre månader, om det inte är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter.

Utredningen *ska*, om det inte möter *något* hinder, ledas av en åklagare eller *en* polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften.

Har den unge tidigare varit föremål för utredning enligt 31 §, *ska* om möjligt samma åklagare och polismän anlitas för den nya utredningen.

² Senaste lydelse 2001:152.

32 a §³

Vid utredning enligt 31 § skall, om det finns synnerliga skäl, ett juridiskt biträde förordnas för den unge.

Ansökan om sådant biträde görs av åklagaren eller den unges vårdnadshavare hos tingsrätten. Bestämmelserna i 21 kap. 5–8 §§, 9 § andra stycket och 10 § rättegångsbalken skall tillämpas beträffande sådant juridiskt biträde.

Ett juridiskt biträde ska förordnas för den unge

1. vid en utredning enligt 31 § första stycket, om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det, och

2. vid en utredning enligt 31 § andra eller tredje stycket, om det finns synnerliga skäl för det.

Ansökan om sådant biträde görs av åklagaren eller den unges vårdnadshavare hos tingsrätten. Bestämmelserna i 21 kap. 5–8 §§, 9 § andra stycket och 10 § rättegångsbalken ska tillämpas beträffande sådant juridiskt biträde.

33 §⁴

Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge skall omedelbart underrättas om att en utredning som avses i 31 § har inletts samt kallas till förhör som hålls med den unge, om detta inte är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl mot det.

Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge ska omedelbart underrättas

1. om den unge kan misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott, och

2. om en utredning enligt 31 § har inletts avseende den unge.

Den som ska underrättas enligt första stycket ska kallas till förhör som hålls med den unge.

Första och andra styckena gäller inte om det är till men för utredningen eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.

34 §⁵

Socialnämnden skall omedelbart underrättas om att en utredning som avses i 31 § har inletts.

Socialnämnden ska omedelbart underrättas

1. när någon kan misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott på vilket fängelse kan följa, och

³ Senaste lydelse 2006:894.

⁴ Senaste lydelse 2002:382.

⁵ Senaste lydelse 2001:152.

Vid förhör med den unge *skall* företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter hinder.

Innan socialnämnden har yttrat sig om betydelsen av en utredning enligt 31 § första stycket 1, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med den unge. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas.

Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, *skall* protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

2. när en utredning enligt 31 § har inletts.

Vid förhör med den unge i en utredning enligt 31 § tredje stycket ska företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter något hinder. Är det fråga om en utredning enligt 31 § första eller andra stycket krävs särskilda skäl för att företrädare för socialtjänsten inte ska närvara.

I fall som avses i 31 § andra stycket får ingen annan åtgärd än förhör med den unge vidtas innan socialnämnden har begärt att en utredning ska inledas. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas.

Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, *ska* protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

36 §⁶

Är någon misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl,

1. beslag, husrannsakan och kroppsvisitation företas mot den unge, samt
2. fotografi och fingeravtryck tas av den unge enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken.

Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ rättegångsbalken sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks *skall* i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks.

Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

Det som i 27 kap. 7 och 8 §§ rättegångsbalken sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks *ska* i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks.

36 a §

Är någon skäligen misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd

⁶ Senaste lydelse 2006:894.

förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott får kroppsbesiktning företas, om det är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet.

36 b §

Är någon skäligen misstänkt för att före femton års ålder olovligen ha brukat narkotika får kroppsbesiktning genom tagande av prov från kroppen och undersökning av sådana prov företas, om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge.

Sådan kroppsbesiktning beslutas av åklagare.

Socialnämnden ska omedelbart underrättas om resultatet av en sådan kroppsbesiktning. Detsamma gäller den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge, om det inte finns särskilda skäl mot det.

36 c §

Den som ska kroppsbesiktigas enligt 36 a eller 36 b § får hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar eller om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar.

36 d §

Kroppsbesiktning enligt 36 a eller 36 b § får inte verkställas eller bevitnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge. Kroppsbesiktning som enbart innebär att blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys tas på den unge, får dock verkställas

eller bevittnas av någon som inte är av samma kön som den unge.

36 e §

Vid kroppsbesiktning enligt 36 a § ska 28 kap. 12 § andra stycket och 13 § första och andra styckena rättegångsbalken gälla.

Vid kroppsbesiktning enligt 36 b § ska 28 kap. 3 a och 9 §§, 12 § andra stycket andra meningen och 13 § andra stycket rättegångsbalken gälla i tillämpliga delar.

36 f §

Mot den som är under femton år får endast de tvångsmedel användas som är angivna i

1. denna lag,
2. 23 kap. 7–9 §§ rättegångsbalken, eller
3. en annan författning där det uttryckligen föreskrivs att tvångsmedlet får användas mot den som är under femton år.

37 §⁷

Har en utredning inletts med stöd av 31 § första stycket 1, skall sedan utredningen har avslutats protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

När en utredning enligt 31 § har avslutats ska utredningsprotokollet så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

38 §

Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas 25 § första stycket samt bestämmelserna *beträffande* allmänt åtal för

Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnden, Socialstyrelsen eller vårdnadshavarna för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas 25 § första stycket *och* bestämmelserna *om* allmänt åtal för brott, för vilket

⁷ Senaste lydelse 2001:152.

brott, för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 36 §. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken *skall* staten svara för.

det är föreskrivet fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 36–36 f §§. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken *ska* staten svara för.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2010.
2. Bestämmelsen i 32 § andra stycket i sin äldre lydelse gäller för utredningar som har inletts före ikraftträdandet.

BILAGA 3

Reservanternas lagförslag

Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

*Regeringens förslag**Reservanternas förslag*

36 c §

Den som ska kroppsbesiktigas enligt 36 a *eller* 36 b § får hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar eller om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar.

Den som ska kroppsbesiktigas enligt 36 a § får hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar eller om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar.

36 d §

Kroppsbesiktning enligt 36 a *eller* 36 b § får inte verkställas eller bevitnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge. Kroppsbesiktning som enbart innebär att blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys tas på den unge, får dock verkställas eller bevitnas av någon som inte är av samma kön som den unge.

Kroppsbesiktning enligt 36 a § får inte verkställas eller bevitnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge. Kroppsbesiktning som enbart innebär att blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys tas på den unge, får dock verkställas eller bevitnas av någon som inte är av samma kön som den unge.

36 e §

Vid kroppsbesiktning enligt 36 a § ska 28 kap. 12 § andra stycket och 13 § första och andra styckena rättegångsbalken gälla.

Vid kroppsbesiktning enligt 36 b § ska 28 kap. 3 a och 9 §§, 12 § andra stycket andra meningen och 13 § andra stycket rättegångsbalken gälla i tillämpliga delar.

BILAGA 4

Konstitutionsutskottets yttrande
2009/10:KU9y

Barn under 15 år som misstänks för brott

Till justitieutskottet

Justitieutskottet har den 18 maj 2010 beslutat att ge konstitutionsutskottet tillfälle att yttra sig över proposition 2009/10:105 Barn under 15 år som misstänks för brott jämte motion 2009/10:Ju9 (s, v, mp) i de delar som berör konstitutionsutskottets beredningsområde. Konstitutionsutskottet begränsar sitt yttrande till förslaget om tvångsvisa drogtestar.

Utskottets överväganden

Propositionen

Propositionen innehåller förslag till ändringar i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som avser brottsmisstänkta barn som inte fyllt 15 år. Ett övergripande syfte med förslagen är att brott begångna av barn under 15 år ska utredas i större utsträckning och mer effektivt.

Ett förslag i propositionen (36 b §) gäller att kroppsbesiktning i form av drogtest ska kunna företas mot en person som är skäligen misstänkt för att före 15 års ålder olovligen ha brukat narkotika, om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser (s. 53 f.). Beslut om sådan kroppsbesiktning fattas av åklagare.

Ett par remissinstanser, däribland juridiska fakulteten vid Lunds universitet, har ställt sig kritiska till utredningens förslag i denna del mot bakgrund bl.a. av den integritetskränkning tvångsvisa drogtestar innebär.

Lagrådet har avstyrkt förslaget. Lagrådet har anfört att drogtest genom urinprov upplevs som mycket integritetskränkande och att det vid den intresseavvägning som ska göras enligt proportionalitetsprincipen bör beaktas att olovligt bruk av narkotika har ett lågt straffvärde. Dessutom har Lagrådet uttryckt oro för att drogtesterna kan komma att användas repressivt. Mot denna bakgrund har Lagrådet ansett att förslaget om tvångsvisa drogtestar inte uppfyller de krav som proportionalitetsprincipen ställer och att paragrafen bör utgå.

I propositionen anför regeringen att det bakomliggande syftet med de nu tillåtna tvångsmedlen är brottsutredande. De används främst för polisiära behov. Kroppsbesiktning vid misstanke om ringa narkotikabrott, som förslaget nu gäller, ska enligt regeringen i och för sig göras för att klarlägga om den unge olovligen brukat narkotika, men det bakomliggande syftet med kroppsbesiktningen är att värna om barnets hälsa och utveckling. Vidare anför regeringen följande (s. 56).

Den integritetskränkning som ett drogtest innebär måste i detta sammanhang ställas mot risken för ett långvarigt och allvarligt missbruk. Åtgärden bör endast få vidtas för att behovet av socialtjänstens insatser avseende den unge ska kunna bedömas. Ett positivt drogtest kan vidare bidra till att såväl barnet som föräldrarna tydligare ser allvaret i situationen och inleder en frivillig vård. Vidare har barn generellt sett en sämre kapacitet än vuxna att bedöma följderna av sitt handlande. Samhället måste därför anses ha ett större ansvar för att förhindra narkotikamissbruk hos barn än hos vuxna. Eftersom omsorgen om barnets hälsa och utveckling utgör det övergripande syftet med tvångsvisa drogtestar anser regeringen, i motsats till Lagrådet, att inte avgörande vikt kan fästas vid att olovligt bruk av narkotika har ett lågt straffvärde.

Sammantaget anser regeringen att intresset att förhindra narkotikamissbruk hos barn, med de konsekvenser ett sådant bruk har för barnets hälsa och utveckling, uppväger det integritetsintrång som tvångsvisa drogtester innebär, och till skillnad från Lagrådet anser regeringen att förslaget uppfyller de krav som proportionalitetsprincipen ställer.

Följdmotionen

I motion 2009/10:Ju9 av Thomas Bodström m.fl. (s, v, mp) föreslås att riksdagen avslår propositionen. Vad gäller förslaget om tvångsvis drogtestning av barn under 15 år anför motionärerna att regeringen lägger alltför stort fokus på polisens möjligheter att ta drogtester tvångsvis och att sådana drogtester riskerar att leda helt fel. Vidare anför de att om regeringen trots starka skäl mot tvångsvis drogtestning ändå menar att sådan ska införas borde den kunna visa starka skäl för detta, men några sådana skäl hittar de inte i propositionen. De delar bl.a. Lagrådets uppfattning att tvångsvisa drogtester på det sätt regeringen föreslår är fel väg att gå.

Gällande ordning i regeringsformen

I 2 kap. 6 § regeringsformen (RF) anges att varje medborgare gentemot det allmänna är skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp. Tagande av urinprov är att betrakta som ett sådant kroppsligt ingrepp (JO dnr 5978-2006, 479-2010).

Av 2 kap. 12 § första stycket RF följer att skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp kan begränsas genom lag. I andra stycket föreskrivs dock en proportionalitetsprincip enligt vilken en begränsning aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den.

Utskottets ställningstagande

Utskottet begränsar sitt ställningstagande till om förslaget om tvångsvisa drogtester av barn under 15 år (36 b §) är förenligt med RF.

Inledningsvis kan utskottet konstatera att drogtest av det slag som föreslås är att betrakta som påtvingat kroppsligt ingrepp i RF:s mening. Förslaget innebär således en inskränkning av det fri- och rättighetskydd som föreskrivs i 2 kap. 6 § RF. För att en sådan inskränkning ska få göras krävs enligt 2 kap. 12 § andra stycket bl.a. att den inte går utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den. Frågan utskottet här har att ta ställning till är om förslaget är förenligt med denna proportionalitetsprincip i RF.

Som framgått ovan har Lagrådet haft invändningar mot förslaget. Utskottet kan för sin del notera att det i propositionen görs en intresseavvägning mellan att förhindra narkotikamissbruk hos barn, med de konsekvenser ett sådant bruk har för barnets hälsa och utveckling, och det integritetsintrång som tvångsvisa drogtester innebär. Vidare kan utskottet notera att förslaget

innebär att beslut om tvångsvis drogtest ska fattas av åklagare, som inför varje sådant beslut ska iakttä en proportionalitetsprincip. Av detta följer att drogtest endast får tas om skälen för åtgärden i det enskilda fallet uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den unge eller något annat motstående intresse. Enbart det att en person under 15 år misstänks vara drogpåverkad är enligt förslaget inte tillräckligt för att ett drogtest ska få tas, utan testet måste bedömas vara nödvändigt för att man ska kunna avgöra behovet av socialtjänstens insatser. I propositionen omnämns flera situationer när drogtest inte får tas trots att det finns skälig misstanke om olovligt narkotikabruk (s. 71 f.).

Den intresseavvägning regeringen gör i propositionen tillsammans med kravet på att en proportionalitetsbedömning ska göras av åklagare inför varje beslut om drogtest innebär sammantaget att utskottet inte har några invändningar beträffande förslagets förenlighet med proportionalitetsprincipen i RF. Denna utskottets bedömning grundas på att möjligheten till tvångsvisa drogtest utnyttjas på det restriktiva sätt som beskrivs i propositionen. Bland andra Lagrådet har uttryckt oro för att drogtest kommer att användas som ett repressivt instrument. En sådan utveckling skulle enligt utskottet på ett väsentligt sätt rubba grunden för den bedömning som nu görs. Enligt utskottet finns anledning att framdeles noga följa rättstillämpningen, och visar det sig att möjligheten till drogtest utnyttjas på ett icke avsett sätt bör förutsättas att regeringen återkommer till riksdagen med nödvändiga förslag.

Av det anförda följer att utskottet inte delar den uppfattning som framförs i motion 2009/10:Ju9 (s, v, mp) avseende tvångsvisa drogtest av barn under 15 år. Motionen avstyrks därför i denna del.

Stockholm den 20 maj 2010

På konstitutionsutskottets vägnar

Berit Andnor

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Berit Andnor (s), Per Bill (m), Morgan Johansson (s), Andreas Norlén (m), Stefan Tornberg (c), Yilmaz Kerimo (s), Cecilia Wigström i Göteborg (fp), Helene Petersson i Stockaryd (s), Björn Leivik (m), Billy Gustafsson (s), Ingvar Svensson (kd), Anna Tenje (m), Marianne Berg (v), Phia Andersson (s), Mikael Johansson (mp), Karl Sigfrid (m) och Birgitta Sellén (c).

Avvikande mening

Tvångsvisa drogtest av barn under 15 år (s, v, mp)

Berit Andnor (s), Morgan Johansson (s), Yilmaz Kerimo (s), Helene Petersson i Stockaryd (s), Billy Gustafsson (s), Marianne Berg (v), Phia Andersson (s) och Mikael Johansson (mp) anför:

Förslaget till tvångsvisa drogtest på barn under 15 år innebär en inskränkning av det i regeringsformen föreskrivna skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp. För att en sådan rättighetsinskränkning ska få göras krävs att inskränkningen inte går utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett inskränkningen.

De skäl för tvångsvisa drogtest som regeringen anför i propositionen är enligt vår mening knappast av det slaget att de kan motivera den föreslagna rättighetsinskränkningen. Tvärtom finns starka skäl mot tvångsvisa drogtest. I stället för att uppmärksamma och lösa problem riskerar de att dölja problemen och förlänga tiden till nödvändiga insatser. Vi delar Lagrådets uppfattning att förslaget inte motsvarar de krav som proportionalitetsprincipen ställer och att den aktuella paragrafen bör utgå. Således tillstyrker vi motion 2009/10:Ju9 (s, v, mp) i denna del.

BILAGA 5

Socialutskottets yttrande 2009/10:SoU2y

Barn under 15 år som misstänks för brott

Till justitieutskottet

Justitieutskottet beslutade den 8 april 2010 att bereda socialutskottet tillfälle att yttra sig över proposition 2009/10:105 Barn under 15 år som misstänks för brott samt motion Ju9 i de delar som berör socialutskottets område.

Propositionen och motionen föranleder följande yttrande från socialutskottet.

Utskottets överväganden

Propositionen

Sammanfattning

I propositionen gör regeringen en översyn av de bestämmelser i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, förkortad LUL, som avser brottsmisstänkta barn som inte fyllt 15 år. Ett övergripande syfte med de föreslagna ändringarna är att brott begångna av barn under 15 år ska utredas i större omfattning och mer effektivt.

Polisen ska enligt en s.k. presumtionsregel alltid inleda en utredning när barn under 15 år misstänks för ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än ett års fängelse, vilket inkluderar bl.a. mord, dråp, grov misshandel, rån, våldtäkt och mordbrand samt försök, förberedelse och stämpling till dessa brott. Vidare ska polisen kunna utreda brott som inte omfattas av presumtionsregeln, om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse. Det införs alltså en möjlighet att utreda brott som inneburit en allvarlig integritetskränkning för målsäganden, t.ex. misshandel som inte är grov och sexualbrott som inte utgör våldtäkt, eller som inneburit stor skada för målsäganden, t.ex. skadegörelse som förorsakat omfattande skador.

Vid misstanke om andra brott ska socialnämnden hos polisen begära att en sådan utredning om brottet ska inledas, om socialnämnden bedömer att den kan antas ha betydelse för att avgöra socialtjänstens insatser för barnet. Vid denna bedömning ska särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som äventyrar den unges hälsa och utveckling eller om brottet är ett led i en upprepad brottslighet av den unge.

Därtill införs en möjlighet att med tvång göra drogtester av barn under 15 år som misstänks för att olovligen ha brukat narkotika.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2010.

Drogtester med tvång

Behovet av att införa drogtester som sker med tvång måste vägas mot det intrång i den personliga integriteten som detta innebär för den unge. Drogtest vid misstanke om ringa narkotikabrott ska i och för sig göras för att klarlägga om den unge olovligen har brukat narkotika, men det bakomliggande syftet är, enligt regeringen, att värna om barnets hälsa och utveckling. Den integritetskränkning som ett drogtest innebär måste i detta sammanhang ställas mot risken för ett långvarigt och allvarligt missbruk. Åtgärden bör endast få vidtas för att man ska kunna bedöma behovet av socialtjänstens insatser när det gäller den unge. Samhället måste anses ha ett större ansvar för att förhindra narkotikamissbruk hos barn än hos

vuxna. Sammantaget anser regeringen att intresset att förhindra narkotikamissbruk hos barn, med de konsekvenser ett sådant bruk har för barnets hälsa och utveckling, uppväger det integritetsintrång som drogtestet med tvång innebär.

Regeringen anser att det finns skäl att utgå från att de flesta drogtestet kommer att behöva tas på kvällar och helger, då det kan vara svårt att få kontakt med socialtjänsten, och att det, i den mån en sådan kontakt kan upprättas, finns en risk att socialtjänstens medverkan medför en tidsfördröjning som inte står i proportion till den begränsade information som socialjourerna vid dessa tidpunkter kan förväntas tillföra om den unge. Sammantaget gör regeringen därför bedömningen att det inte bör ställas krav på att socialtjänsten ska ha lämnat sitt medgivande till att ett drogtest kan tas. Regeringen framhåller dock att det självfallet kan vara av stort värde att socialtjänsten kontaktas redan inför ett drogtest för att ges tillfälle att lämna eventuell information om den unge.

I samband med drogtestet ska ett förhör hållas med den unge, och till detta ska vårdnadshavaren kallas enligt 33 § LUL, om detta inte är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl emot det. Det undantaget kommer dock sällan att bli tillämpligt inför ett sådant förhör, och vårdnadshavarna kommer alltså i de allra flesta fall att ges möjlighet att närvara vid drogtestet.

Riskerna för att tvångsmedlet inte ska få den restriktiva tillämpning som avsetts torde enligt regeringens bedömning minska om den beslutande myndigheten är en annan än den verkställande myndigheten. Genom att beslut fattas av åklagare i stället för av polis skapas vidare goda förutsättningar för en enhetlig praxis, då en rättstillämpning som styrs av en myndighet med färre antal beslutsfattare har större förutsättningar att bli enhetlig. Regeringen anser att åklagare bör besluta om drogtestet som sker med tvång.

Vad gäller själva provtagningen och skyldigheten att stanna kvar en viss tid för att åtgärden ska kunna vidtas, bör enligt regeringen samma regler gälla som för kroppsbesiktning av barn under 15 år som misstänks för allvarlig brottslighet. Det innebär att den unge får hållas kvar för provtagning upp till tre timmar eller, om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar. Vidare får ett drogtest genom urinprov inte verkställas eller bevittnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge.

När provet är taget bör socialnämnden omedelbart underrättas. Om provet tagits utan socialtjänstens medverkan bör underrättelsen lämpligen ske samtidigt med underrättelsen till socialnämnden om brottsmisstanke, som ska göras enligt 34 § LUL. Socialtjänsten måste självfallet också underrättas om resultatet av drogtestet, och regeringen föreslår en uttrycklig regel om detta. Även vårdnadshavarna bör underrättas om resultatet, men en underrättelseskyldighet bör av hänsyn till barnets bästa förses med ett

undantag som motsvarar det vid underrättelse till vårdnadshavarna om misstanke om brott och vid avslutande av utredning. Alltså ska underrättelse till vårdnadshavarna inte ske om det föreligger särskilda skäl emot det.

Om socialnämnden inte anser sig ha något behov av resultatet av ett drogtest bör provet förstöras. Socialnämnden bör i denna bedömning samråda med barnets vårdnadshavare. För det fall vårdnadshavarna men inte socialnämnden anser sig ha behov av resultatet bör det inte förstöras. Den närmare ordningen för hur detta bör gå till får enligt regeringen lösas vid tillämpningen.

Motionen

I motion Ju9 av Thomas Bodström m.fl. (s, v, mp) begärs att riksdagen ska avslå regeringens förslag om att ge polisen möjlighet att ta drogtest tvångsvis på barn under 15 år. Motionärerna anser att det är viktigt att tidigt upptäcka och kunna göra tidiga insatser för unga som missbrukar. Motionärerna anser dock att regeringen valt att i sitt förslag lägga ett för stort fokus på polisens möjligheter att ta drogtest tvångsvis. Sådana drogtest riskerar att dölja problemen och fördröja nödvändiga insatser. Det finns också en risk att polisen kommer att överutnyttja möjligheterna att ta drogtest när den inte behöver ha kontakt med vårdnadshavarna eller socialtjänsten.

Socialutskottets ställningstagande

Utifrån de aspekter socialutskottet har att beakta ställer sig utskottet bakom huvuddragen i propositionen.

När det gäller tvångsvisa drogtest delar utskottet regeringens bedömning att intresset att förhindra narkotikamissbruk hos barn, med de konsekvenser ett sådant bruk har för barnets hälsa och utveckling, uppväger det integritetsintrång som sådana drogtest innebär. Förslaget uppfyller de krav som proportionalitetsprincipen ställer. Mot bakgrund av att åtgärder ska kunna vidtas bara om det är nödvändigt för att avgöra behovet av stödjande insatser till barnets bästa, bedöms förslaget inte heller komma i konflikt med barnkonventionen.

Socialutskottet anser att propositionen bör tillstyrkas och motionen avstyrkas.

Stockholm den 20 april 2010

På socialutskottets vägnar

Kenneth Johansson

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Kenneth Johansson (c), Cecilia Widegren (m), Magdalena Andersson (m), Christer Engelhardt (s), Marianne Kierkemann (m), Lars U Granberg (s), Barbro Westerholm (fp), Jan R Andersson (m), Lennart Axelsson (s), Anders Andersson (kd), Margareta B Kjellin (m), Elina Linna (v), Catharina Bråkenhielm (s), Thomas Nihlén (mp), Per Svedberg (s), Ann Arleklo (s) och Gunnel Wallin (c).

Avvikande meningar

Barn under 15 år som misstänks för brott (s, v, mp)

Christer Engelhardt (s), Lars U Granberg (s), Lennart Axelsson (s), Elina Linna (v), Catharina Bråkenhielm (s), Thomas Nihlén (mp), Per Svedberg (s) och Ann Arleklo (s) anför:

Regeringen har föreslagit att polisen ska ges möjlighet att tvångsvis drogtesta barn och ungdomar under 15 år.

Vi anser att bekämpningen av droger är en av de viktigaste åtgärderna för att hindra utslagning och kriminalitet och anser därför att det är viktigt att tidigt upptäcka och kunna göra tidiga insatser för unga som missbrukar. Det är också viktigt att arbeta på ett förtroendeingivande sätt gentemot de unga, och det är av det skälet som exempelvis Maria Ungdom i Stockholm arbetar med att ta drogtestar på barn under medverkan av vårdnadshavarna och socialtjänsten. Det är vidare i sådana sammanhang av stor betydelse att analysera barnens hela situation och att stötta dem inom flera områden.

Regeringen väljer att i sitt förslag lägga fokus på polisens möjligheter att ta drogtestar tvångsvis. Vi anser att man på det viset riskerar att dölja problemen och förlänga tiden tills nödvändiga insatser kan göras.

Flera substanser ger inte utslag i drogtesterna och unga som använder droger har också möjlighet att dölja sitt missbruk. Om drogtestet inte ger något utslag kan både föräldrarna och socialtjänsten invaggas i en falsk säkerhet, och det kan få allvarliga konsekvenser för den unge eftersom man riskerar en senare upptäckt och att man inte upptäcker de bakomliggande problemen som exempelvis psykisk ohälsa.

Det finns också en risk att polisen kommer att överutnyttja möjligheterna att ta drogtestar när den inte behöver ha kontakt med vårdnadshavarna eller socialtjänsten. Ett sådant överutnyttjande riskerar i sin tur att minska de ungas förtroende för vuxenvärlden och därmed deras vilja att söka och ta emot hjälp.

Vi anser att regeringen inte har framfört tillräckligt starka skäl för förslaget att möjliggöra för polisen att tvångsvis drogtesta barn under 15 år, och att justitieutskottet därför bör tillstyrka motion Ju9 (s, v, mp) och avstyrka propositionen i motsvarande del.